

Forskarutbildning vid högskolorna

En fråga om profilering

Forskarutbildning vid högskolorna

En fråga om profilering

Rapport 2021:14

Utgiven av Universitetskanslersämbetet 2021

Författare: Nils Olsson, Ulrika Thafvelin

Diarienummer: 42-00406-20

Universitetskanslersämbetet • Hammarbybacken 31 • Box 6024, 121 06 Johanneshov
tfn 08-563 085 00 • e-post registrator@uka.se • www.uka.se

Innehåll

Sammanfattning.....	4
Inledning	6
Bakgrund.....	6
Övergång från vetenskapsområde till forskningsområde	7
UKÄ:s prövningar av ansökningar 2010–2020	8
Utfall av 56 examenstillståndsprövningar 2010–2020	9
Examenstillstånd och deras användning – en enkätstudie	11
Hur ser det ut på lärosätena?.....	11
Inom vilka ämnesområden har lärosätena tillstånd?	11
Vilka forskarutbildningsämnen har lärosätena inrättat?	13
Pågående och nedlagda ämnen	18
Antal doktorander.....	19
Avhandlingar	20
Har examenstillståndet bidragit till lärosätets profilering?.....	20
Är områdets benämning och omfattning ändamålsenlig?	22
Avser lärosätet att ansöka om fler examenstillstånd på forskarnivå?	22
Avser lärosätet att inrätta fler ämnen inom sina tillstånd?	22
Utvärderingar	24
17 utbildningar utvärderade.....	24
23 procent har fått ifrågasatt kvalitet	25
Avslutande diskussion.....	27
Bilaga 1. Områden, inrättade ämnen, pågående ämnen och nedlagda ämnen per lärosäte. Antal.	30
Bilaga 2. Antal aktiva doktorander och antal avhandlingar vid lärosätena per forskarutbildningsämne.	32
Bilaga 3. Enkät till lärosäten med områdestillstånd	34

Sammanfattning

Utmärkande för universiteten i Sverige är att de har rätt att ge forskarutbildning inom alla ämnesområden. Syftet med regeringens reform utifrån propositionen *Forskarutbildning med profilering och kvalitet* (prop. 2008/09:134) var att fler högskolor som inte är universitet skulle kunna ge forskarutbildning. Sedan den 1 januari 2010 har därför högskolor samt enskilda utbildningsanordnare haft möjlighet att ansöka om tillstånd att ge forskarutbildning inom avgränsade områden som de själva definierat. Detta har lett till att i nuläget, tio år efter att reformen sjuöskades, har samtliga statliga högskolor, utom tre konstnärliga högskolor, tillstånd att bedriva forskarutbildning. Dessutom har fyra enskilda utbildningsanordnare tillstånd. Syftet med reformen har därmed uppnåtts.

I denna rapport redovisas inom vilka områden högskolorna och de enskilda utbildningsanordnarna har beviljats tillstånd att inrätta forskarutbildningar. På en övergripande nivå är tillstånden jämnt fördelade över teknik, naturvetenskap, samhällsvetenskap och medicin- och hälsovetenskap. Det är något färre områdestillstånd inom humaniora och konst och inga alls inom lantbruksvetenskap och veterinärmedicin. Även om områdena går att sortera in under gängse kategorier indikerar områdenas namn och innehåll ofta en profilering och med väsentliga inslag av tillämpad forskning. Ett antal av de beviljade områdena spänner över mer än ett ämnesområde (teknik, naturvetenskap etc.) och kan därmed karakteriseras som tvärvetenskapliga områden.

I rapporten görs även en genomgång av vilka forskarutbildningsämnen (forskarutbildningar) lärosätena har valt att inrätta inom ramen för sina tillstånd. För områden som kan klassificeras som naturvetenskapliga är data- och informationsvetenskap de forskarutbildningsämnen som dominerar. Inom kategorin teknik är elektroteknik och elektronik, maskinteknik, naturresurstechnik och materialteknik vanliga. Inom medicin och hälsovetenskap har lärosätena valt att låta de inrättade ämnena höra till hälsovetenskap, och inom detta är vårdvetenskap och omvårdnad de vanligaste ämnena. Inom samhällsvetenskap är medie- och kommunikationsvetenskap det vanligaste ämnet. Ett lärosäte (Södertörns högskola) har ett antal ämnen inom humaniora och konst. Vid de övriga tre lärosäten som har områden inom humaniora och konst finns ämnen inom bildkonst, design, och religion.

En enkät med frågor kring områdena betydelse för lärosätena skickades ut och resultatet redovisas i rapporten. Enkätsvaren visar att samtliga

lärosäten anser att examenstillstånden har bidragit till lärosätets profilering. Detta beskrivs mer konkret genom att tillstånden haft påverkan på strategiska beslut, finansiering, rekryteringar av kvalificerad personal, ökad samverkan och antal publikationer.

Antal ansökningar om examenstillstånd som inkommit till UKÄ har varit relativt få de senaste fem åren. Dock skedde våren 2021 ett trendbrott med tre nya ansökningar inom en kort tidsperiod. I enkätsvaren anger ungefär en tredjedel av lärosätena att de avser att ansöka om fler tillstånd.

UKÄ inledde 2017 en ny cykel av utvärdering av forskarutbildningar. Ett mindre antal forskarutbildningar inom ramen för områdestillstånden har utvärderats. Utfallet hittills är snarlikt det utfall som erhållits för andra av UKÄ utvärderade forskarutbildningar.

Inledning

Bakgrund

Högskolor som inte är universitet hade före 2010 möjlighet att ansöka om att ge forskarutbildning inom ett eller flera breda vetenskapsområden. Utifrån propositionen *Forskarutbildning med profilering och kvalitet* (prop. 2008/09:134) föreslogs förändringar och huvudbudskapet var nu i stället ökad profilering av forskarutbildningen vid högskolorna. Regeringen ville avveckla vetenskapsområdena, eftersom man inte ansåg att de var fyllde sitt syfte. Vetenskapsområde var ett av fyra fördefinierade och breda områden som högskolorna kunde ansöka om: humanistisk-samhällsvetenskapligt, naturvetenskapligt, tekniskt och medicinskt. Vetenskapsområdena ansågs av regeringen ha lett till breddning i stället för profilering när högskolorna försökte passa in sin forskning i de existerande vetenskapsområdena. Flera högskolors ansökningar om vetenskapsområden kunde dessutom inte bedömas eftersom det statsfinansiella utrymmet bestämde antalet examenstillstånd som tilldelades.

Tanken som framfördes i propositionen var att forskarutbildningar skulle kunna finnas vid fler högskolor. I linje med profileringstanken skulle högskolorna själva få definiera de områden som de var starka inom och söka examenstillstånd för dem. Examenstillståndets koppling till statliga resurser skulle också tas bort. En ny examen föreslogs också på forskarnivå: konstnärlig doktorsexamen.

Bestämmelser från 1 januari 2010:

- Universiteten har tillstånd att utfärda generell doktorsexamen.
- Högskolorna och enskilda utbildningsanordnare kan ansöka om tillstånd att utfärda generell examen på forskarnivå inom ett område.
- Alla lärosäten kan ansöka om tillstånd att utfärda konstnärlig examen på forskarnivå inom ett område.

De nya tillstånden för forskarutbildning inom avgränsade områden började, efter ansökan, beviljas 2010. Tillståndet innebär att högskolan inom det område som tillståndet gäller får rätt att fatta sådana beslut som högskoleförordningen tillskriver lärosäten med examenstillstånd på forskarnivå. Där ingår att anordna och avveckla forskarutbildningar inom området, anta till utbildning på forskarnivå, fastställa allmänna och individuella studieplaner osv. Inom ramen för examenstillståndet får högskolan alltså utfärda doktors- och licentiatexamen i de forskarutbildningsämnen som den har inrättat inom ramen för det

aktuella området. Även enskilda utbildningsanordnare kan ansöka om tillstånd att ge forskarutbildning inom ett område.

Vad är ett område för examen på forskarnivå?

Ett område kan beskrivas som ett avgränsat kunskapsfält. Området kan rymma ett eller flera ämnen för utbildning på forskarnivå. Lärosätet anger i sin ansökan hur området ska avgränsas och vilket eller vilka ämnen som man vill utfärda examen på forskarnivå inom och som initialt kommer att ges inom området.

Övergång från vetenskapsområde till forskningsområde

I samband med att de nya bestämmelserna om avgränsade forskningsområden togs fram lades de tidigare vetenskapsområdena ner. De högskolor som hade vetenskapsområden sedan tidigare fick i uppdrag att avgränsa vilka forskningsområden de borde ha utifrån den faktiska utbildning på forskarnivå som bedrevs inom vetenskapsområdet. De nya forskningsområdena redovisades sedan till Högskoleverket som beslutade om tillstånd¹. Regeringens intention med denna procedur var att högskolor med vetenskapsområde inte skulle prövas för tillstånd att utfärda de examina som de redan utfärdade. För tre statliga högskolor (Blekinge tekniska högskola, Malmö högskola² och Mälardalens högskola) resulterade det i ett antal tillstånd. De tillstånden redovisas inte i vår beskrivning av UKÄ:s prövningar under nästa rubrik *UKÄ:s prövningar av ansökningar 2010-2020* s. 7-9, eftersom de inte varit föremål för det ansökningsförfarande som den här kartläggningen omfattar. I den efterkommande redovisningen av områden och forskarutbildningar finns de dock med (s. 11 och framåt).

¹ Stiftelsen Högskolan i Jönköping behöll dock vetenskapsområdet humaniora-samhällsvetenskap genom ett särskilt regeringsbeslut.

² Från 1 januari 2018 Malmö universitet.

UKÄ:s prövningar av ansökningar 2010–2020

Från den 1 januari 2010, när de nya bestämmelserna om område på forskarnivå trädde i kraft, till den 31 december 2020 tog Universitetskanslersämbetet (UKÄ) och Högskoleverket (före 1 januari 2013) sammanlagt emot 56 ansökningar. Av ansökningarna rör 47 en generell examen medan resterande 9 gäller en konstnärlig examen.

Statliga universitet och högskolor ansöker om examenstillstånd till UKÄ. Enskilda utbildningsanordnare samt Sveriges lantbruksuniversitet och Försvarshögskolan skickar sin ansökan till regeringen, som i regel skickar den till UKÄ för prövning. I ovanstående siffra ingår både ansökningar som kommit direkt till UKÄ och ansökningar som UKÄ tagit emot som remiss från regeringen. I samtliga fall som ansökan varit en remiss har regeringen beslutat enligt UKÄ:s rekommendation.

Tabell 1 visar antalet beslut om ansökningar under 2010–2020. Som framgår av tabellen var antalet beslut som störst de första åren med de nya bestämmelserna: år 2010 fattades beslut om 24 ansökningar. De första 3 årens ansökningar, 2010–2012, motsvarar två tredjedelar av det totala antalet beslutade ansökningar under tioårsperioden. Eftersom det tar tid att bygga upp en komplett forskarutbildningsmiljö, vilket är ett krav för att få examenstillstånd, antyder det relativt stora antalet ansökningar inledningsvis att det fanns en förberedelse för att bedriva forskarutbildning vid lärosätena³.

Detta bekräftas av att flera av lärosätena har angivit till UKÄ att de förstadier till forskarutbildningar igång i form av forskning och doktorander, de sistnämnda delvis knutna till större lärosäten med examenstillstånd för forskarnivå. När sedan de nya bestämmelserna var på plats antogs doktoranderna till den redan upparbetade forskarutbildningsmiljön om miljön beviljades ett eget examenstillstånd. Några lärosäten hade också före reformen egna aktiva doktorander inom ett vetenskapsområde.

Åren efter de inledande årens relativa anhopning av ansökningar har UKÄ med något undantag tagit emot enstaka ansökningar varje år. Förmodligen beror det på att den kö av presumtiva ansökningar som fanns vid tidpunkten för reformens genomförande har betats av. För de flesta lärosäten gäller att de med tiden fått de tillstånd att bedriva

³ I fortsättningen används lärosäten som beteckning för högskolor och enskilda utbildningsanordnare.

forskarutbildning som de anser är rimliga utifrån de profilområden som de identifierat. Bilden är dock inte entydig.

Tabell 1. Antal beslut av UKÄ/Högskoleverket⁴ om examenstillstånd på forskarnivå fördelade per år.

År	Antal beslut om examenstillstånd	Generell examen/konstnärlig examen	Beviljade ansökningar	Avslagna ansökningar
2010	24	19/5	15/3	4/2
2011	9	7/2	3/0	4/2
2012	6	5/1	3/0	2/1
2013	2	2/0	1/0	1/0
2014	1	1/0	1/0	0/0
2015	2	2/0	0/0	2/0
2016	3	2/1	2/1	0/0
2017	6	6/0	5/0	1/0
2018	1	1/0	0/0	1/0
2019	2	2/0	2/0	0/0
2020	0	0/0	0/0	0/0

Ett antal lärosäten ser möjligheter att inom den närmaste tiden komma in med ansökningar om nya tillstånd. Det framgår av den enkätundersökning som genomfördes i slutet av 2020 av UKÄ och som vi berättar om längre fram. Av de sju lärosäten, som redan hade minst ett tillstånd, svarade sju ja på frågan om de tänkte ansöka om fler examenstillstånd på forskarnivå.

Utfall av 56 examenstillståndsprövningar 2010–2020

Sammanlagt 56 prövningar av ansökningar om examenstillstånd på forskarnivå har genomförts av UKÄ under 2010–2020. Det finns inga författningsmässiga begränsningar av det antal gånger som ett lärosäte kan ansöka om ett och samma område. Det betyder att lärosäten som fått avslag på ansökan har kunnat komma tillbaka med en förnyad ansökan. Ibland har detta skett i nära anslutning till föregående ansökan men processen har också kunnat fortgå under en längre tidsperiod, med exempelvis en första ansökan inlämnad 2010 och ett par förnyade ansökningar inlämnade fram till 2020.

Av de totalt 56 prövningarna gäller ett antal av dessa (8 stycken) en upprepad ansökan som modifierats av ansökande lärosäte utifrån de brister som identifierades av bedömargruppen och UKÄ vid tidigare

⁴ Högskoleverket bytte 2013 namn till Universitetskanslersämbetet.

ansökningstillfälle. Om upprepade ansökningar undantas, blir siffran för antalet ”unika” prövningar för generella och konstnärliga examina på forskarnivå totalt 48.

Generella examina – 32 beviljade tillstånd

Prövningar som rör *generella* examina på forskarnivå (inklusive förnyade ansökningar) är 47 till antalet, alltså betydligt fler än de 9 ansökningarna om konstnärliga examina. Dessa prövningar, där alltså några är prövningar av en omarbetad ansökan med tidigare avslag, har resulterat i att 32 examenstillstånd har beviljats, se tabell 1. 15 prövningar har lett till att en ansökan har avslagits. Sammantaget, efter att förnyade ansökningar successivt lett till fler bifall, har 6 ansökningar nekats tillstånd trots upprepade ansökningar. För 5 av dem gäller att lärosätet ansökt en gång och sedan valt att inte lämna in en ny omarbetad ansökan.

Konstnärliga examina – 4 beviljade tillstånd

Antalet prövningar som rör *konstnärliga* examina är 9, och har resulterat i totalt 4 beviljade tillstånd. Det är en betydligt mindre andel beviljade tillstånd än för de generella examenstillstånden. Det totala antalet ansökningar för konstnärliga examina är samtidigt litet, bara 9 ansökningar jämfört med 47 för generella examina. Av de fyra lärosäten som fått avslag på sin ansökan om konstnärlig examen har ett lärosäte valt att ansöka på nytt, men även då fått avslag.

16 lärosäten med tillstånd för generell examen på forskarnivå

Samtliga 12 statliga högskolor (här ingår inte de konstnärliga högskolorna) hade vid utgången av 2020 fått minst ett examenstillstånd för område på forskarnivå efter prövning. Dessutom hade fyra enskilda utbildningsanordnare tillstånd vid utgången av 2020 (Stiftelsen Högskolan i Jönköping, Enskilda högskolan Stockholm, Sophiahemmet Högskola och Ersta Sköndal Bräcke högskola).

4 lärosäten med tillstånd för konstnärlig examen på forskarnivå

Även universiteten måste ansöka om konstnärliga examina. Tillstånd för konstnärlig examen på forskarnivå är fördelade på två universitet (Göteborgs universitet och Lunds universitet) och två statliga högskolor (Högskolan i Borås och Stockholms konstnärliga högskola). Konstnärlig examen på forskarnivå är relativt ny, eftersom den infördes som ny examen 2010.

Examenstillstånd och deras användning – en enkätstudie

För att närmare studera hur de ovan nämnda examenstillstånden kommit att användas beslöt UKÄ att genomföra en enkätundersökning riktad till lärosäten med examenstillstånd enligt bestämmelserna från 2010. Frågorna gällde examenstillståndens betydelse för profileringen av det egna lärosätet samt hur det tagit sig uttryck i form av inrättade forskarutbildningsämnen och antal doktorander.

Hur ser det ut på lärosätena?

Syftet med enkäten var att få en lägesbild över hur tillstånden fungerar i samband med lärosätets profilering, för att i ett senare skede kunna belysa på vilket sätt regeringens intentioner med de nya bestämmelserna har uppfyllts. Några viktiga frågor var: Finns forskarutbildningar vid flera högskolor och har högskolorna kunnat profilera sig?

Som tidigare nämnts finns konstnärlig doktorsexamen bara vid två universitet och två högskolor. De *universitet* (Göteborgs universitet och Lunds universitet) som har konstnärlig doktorsexamen fick inte enkäten, därför att det enligt UKÄ inte finns samma motiv att undersöka tillståndens betydelse för profileringen vid universiteten. Vi valde dock att ha med de *högskolor* som har tillstånd för konstnärlig examen inom område på forskarnivå, det vill säga Högskolan i Borås och Stockholms konstnärliga högskola. Malmö högskola som blev universitet den 1 januari 2018 uteslöts ur enkätstudien. Stiftelsen Högskolan i Jönköping har inte svarat på frågor vad gäller deras tillstånd för humanistiskt-samhällsvetenskapligt vetenskapsområde eftersom detta tillstånd gavs långt innan reformen om avgränsade områden. Enkätsvaren samlades in i slutet av 2020. Samtliga 17 tillfrågade lärosäten svarade.

Inom vilka ämnesområden har lärosätena tillstånd?

Vid ansökan till UKÄ eller regeringen anger lärosätena det sökta områdets ämnesinnehåll och avgränsning. Det handlar exempelvis om området är att beskriva som tekniskt eller samhällsvetenskapligt.

Tabell 2 visar hur områdena är fördelade över forskningsämnesområde. På en övergripande nivå är områdena jämnt fördelade inom teknik, naturvetenskap, samhällsvetenskap och medicin och hälsovetenskap. Det är något färre områden inom humaniora och konst och inga områden inom lantbruksvetenskap och veterinärmedicin. Det finns också områden

som är tvärvetenskapliga, alltså har innehåll som ligger inom flera ämnesområden. Några exempel är området *Byggd miljö* vid Högskolan i Gävle, området *IT med tillämpningar* vid Blekinge tekniska högskola, *Människan i välfärdssamhället* vid Ersta Sköndal Bräcke högskola och *Hälsa och livsstil* vid Högskolan i Halmstad.

Tabell 2. Områdestillstånd per lärosäte⁵. Klassificering av områden efter tillhörighet till forskningsämnesområde.

Lärosäte	Antal områden och år när området beslutades	Forskningsämnesområde (enligt SCB)
Blekinge tekniska högskola	It med tillämpningar (2010)	Naturvetenskap Teknik
	Planering och management (2010)	Teknik
Enskilda högskolan Stockholm	Teologi/Religionskunskap (2016)	Humaniora och konst
Ersta Sköndal Bräcke högskola	Människan i välfärdssamhället (2014)	Medicin och hälsovetenskap Samhällsvetenskap
Försvarshögskolan	Försvar, krishantering, säkerhet (2017)	Samhällsvetenskap
Gymnastik- och idrottshögskolan	Idrott, fysisk aktivitet och hälsa (2010)	Medicin och hälsovetenskap
Högskolan Borås	Bibliotek och informationsvetenskap (2010)	Humaniora och konst Samhällsvetenskap
	Människan i vården (2016)	Medicin och hälsovetenskap
	Resursåtervinning (2010)	Samhällsvetenskap Teknik
	Textil och mode (konstnärlig) (2010)	Humaniora och konst
	Textil och mode (2010)	Teknik
Högskolan Dalarna	Pedagogiskt arbete (2017)	Samhällsvetenskap
	Mikrodataanalys (2012)	Naturvetenskap
	Hälsa välfärd/ evidensbaserad praktik (2017)	Medicin och hälsovetenskap
Högskolan i Halmstad	Informationsteknologi (2010)	Teknik
	Hälsa och livsstil (2013)	Medicin och hälsovetenskap Samhällsvetenskap
	Innovationsvetenskap (2010)	Samhällsvetenskap
Högskolan i Gävle	Byggd miljö (2010)	Teknik Naturvetenskap Samhällsvetenskap
	Hälsofrämjande arbetsliv (2012)	Medicin och hälsovetenskap

⁵ I tabellen ingår också de tillstånd som lärosätena fick vid övergången från vetenskapsområde till avgränsade områden. Se sid. 7.

Högskolan i Skövde	Informationsteknologi (2010)	Naturvetenskap
Högskolan i Kristianstad	Pedagogiskt arbete (2019)	Samhällsvetenskap
	Personcentrerad för hälsa och välbefinnande (2019)	Medicin och hälsovetenskap
Högskolan Väst	Produktionsteknik (2011)	Teknik
	Arbetsintegrerat lärande (2011)	Samhällsvetenskap
Mälardalens högskola	Inbyggda system (2010)	Teknik
	Innovation och produktrealisering (2010)	Teknik
	Industriell ekonomi och organisation (2010)	Teknik
	Hälsa och välfärd (2011)	Medicin och hälsovetenskap
	Didaktik (2010)	Samhällsvetenskap
	Miljö-, energi- och resursoptimering (2010)	Teknik
Stiftelsen Högskolan i Jönköping ⁶	Industriell produktionsframtagning (2010)	Teknik
Stockholms konstnärliga högskola	Konstnärliga praktiker (konstnärlig) (2016)	Humaniora och konst
Sophiahemmet högskola	Människan i sjukdom, vård och hälsa (2017)	Medicin och hälsovetenskap
Södertörns högskola	Historiska studier (2010)	Humaniora och konst
	Politik, ekonomi och samhällets organisering (PESO) (2010)	Samhällsvetenskap
	Miljövetenskapliga studier (2010)	Naturvetenskap
	Kritisk kulturteori (2010)	Humaniora och konst
	Utbildningsvetenskapliga studier (2017)	Samhällsvetenskap

Vilka forskarutbildningsämnen har lärosätena inrättat?

Att områdena faller inom teknik, samhällsvetenskap etc. ger en överblick över var områdena hör hemma. Vi valde också att i mer detalj se på områdenas innehåll i syfte att finna ytterligare exempel på profilering av forskarutbildningarna. Ett sätt att göra det är att använda mer detaljerade

⁶ Stiftelsen Högskolan i Jönköping har också humanistiskt-samhällsvetenskapligt vetenskapsområde kvar sedan tiden före reformen. Detta ingår därför inte i redovisningen i den här rapporten som enbart berör de nya områdena från och med 2010.

indelningar av de forskarutbildningsämnen som hör till området. Forskarutbildningsämnen är alltså de ämnen som lärosätena ger forskarutbildningar inom, t.ex. historia eller litteraturvetenskap. I tabell 3 redovisas samtliga inrättade forskarutbildningsämnen vid lärosätena med tillstånd för områden. Här har vi också valt att se hur lärosätena själva klassificerar sina forskarutbildningsämnen när de rapporterar in sina doktorander till centrala system. Inrapporteringen till Statistikmyndigheten SCB görs utifrån Standard för svensk indelning av forskningsämnen. Den har som högsta indelningsnivå en indelning i forskningsämnesområden, som är 6 till antalet: medicin och hälsovetenskap, naturvetenskap, teknik, lantbruksvetenskap och veterinärmedicin, samhällsvetenskap samt humaniora och konst.

SCB:s standard medger också en mer detaljerad analys av hur forskarutbildningsämnen kan klassificeras. Varje forskningsämnesområde (t.ex. teknik) har undergrupper som benämns forskningsämnesgrupp samt den lägre nivån forskningsämne. Om vi ser på dessa undergrupper visar sig att cirka 20 procent av ämnena inom ramen för områdestillstånd har termen ”annan” i beskrivningen av forskningsämnet, t.ex. Annan maskinteknik. Till gruppen Annan förs de forskarutbildningsämnen (forskarutbildningar) som inte har en självklar hemvist bland de ämnen som SCB listar. Att relativt många utbildningar sorteras in under gruppen Annan kan vara ett tecken på en profilering av utbildningarna. Det innebär då att utbildningarna har en särart som gör att de inte på ett självklart sätt passar in i på förhand definierade grupperna i SCB:s klassificering.

En annan observation är att ett antal av de beviljade områdena spänner över mer än ett forskningsämnesområde (teknik, naturvetenskap etc.) och kan därmed karakteriseras som tvärvetenskapliga områden. Detta kan tas som ett tecken på en strävan efter profilering av området i linje med intentionen bakom forskarutbildningsreformen. Ett tydligt exempel är Ersta Sköndal Bräcke högskola som har tillstånd för området *Människan i välfärdssamhället*. De båda inrättade forskarutbildningsämnen vid detta lärosäte är social välfärd med inriktning mot civilsamhället och palliativ vård. Ämnena är inordnade under samhällsvetenskap respektive medicin. Ett annat exempel är området *Byggd miljö* vid Högskolan i Gävle. Här återfinns forskarutbildningsämnen som miljöpsykologi (samhällsvetenskap) och energisystem (teknik). Cirka en tredjedel av lärosätena har den här typen av mer tvärvetenskapliga områden.

Tabell 3 visar att för naturvetenskap är data- och informationsvetenskap det ämne som dominerar. Detta visar sig i att av de sex områden som hör till naturvetenskap är fyra benämnda som data- och informationsvetenskap. De två övriga är inom geovetenskap och miljövetenskap. Däremot finns inte naturvetenskapliga grundvetenskaper som matematik, fysik, kemi och biologi med som huvudsakligt innehåll i områdena.

Inom den övergripande kategorin teknik är elektroteknik och elektronik, maskinteknik, naturresursteknik och materialteknik vanliga. Innehåll som inte finns bland de beviljade områdena är kemiteknik, medicinsk teknik, olika former av bioteknik och nanoteknik.

Inom medicin och hälsovetenskap har lärosätena valt att låta de inrättade ämnena höra till hälsovetenskap, och inom detta är vårdvetenskap och omvårdnad vanliga ämnen. Medicinska grundvetenskaper, klinisk medicin och medicinsk bioteknologi finns däremot inte med i innehållet.

Inom samhällsvetenskap är medie- och kommunikationsvetenskap det vanligaste ämnet tillsammans med Annan samhällsvetenskap. Annan samhällsvetenskap innefattar arbetslivsvetenskap, genusvetenskap och arbetslivsvetenskap. Några övriga traditionella grenar av samhällsvetenskap finns vid ett lärosäte – Södertörns högskola. Ytterligare något annat lärosäte har psykologi och utbildningsvetenskap.

Södertörns högskola har till skillnad från övriga lärosäten med tillstånd ett stort antal ämnen inom humaniora och konst. Vid de övriga tre lärosäten som har områden inom humaniora och konst finns en av inriktningarna bildkonst, design, eller filosofi, etik och religion.

Tabell 3. Klassificering av inrättade forskarutbildningsämnen enligt SCB:s indelning

Lärosäte	Forskningsämnesområde	Forskningsämnesgrupp	Forskningsämne	Forskarutbildningsämne	Område för examenstillstånd
Blekinge tekniska högskola	Naturvetenskap	Data- och informationsvetenskap	Datavetenskap	Datavetenskap	IT med tillämpningar
			Programvaruteknik	Programvaruteknik	IT med tillämpningar
		Matematik	Annan matematik	Matematik med tillämpningar	IT med tillämpningar
	Teknik	Annan teknik	Övrig annan teknik	Tillämpad hälsoteknik	IT med tillämpningar
		Elektroteknik och elektronik	Datorsystem	Systemteknik	IT med tillämpningar
			Signalbehandling	Tillämpad signalbehandling	IT med tillämpningar
			Telekommunikation	Telekommunikationssystem	IT med tillämpningar
			Maskinteknik	Annan maskinteknik	Maskinteknik
		Samhällsbyggnadsteknik	Miljöanalys och bygginformationsteknik	Fysisk planering Industriell ekonomi och management Strategisk hållbar utveckling	Planering och management Planering och management Planering och management
Enskilda Högskolan Stockholm	Humaniora och konst	Filosofi, etik och religion	Religionsvetenskap	Praktisk teologi med kyrkohistoria Bibelvetenskap Systematisk teologi Östkyrkliga studier	Teologi/Religionsvetenskap Teologi/Religionsvetenskap Teologi/Religionsvetenskap Teologi/Religionsvetenskap
Ersta Sköndal Bräcke högskola	Medicin och hälsovetenskap	Hälsovetenskap	Annan hälsovetenskap	Palliativ vård	Människan i välfärdssamhället
	Samhällsvetenskap	Annan samhällsvetenskap	Tvårvetenskapliga studier inom samhällsvetenskap	Social välfärd med inriktning mot civilsamhället	Människan i välfärdssamhället
Gymnastik- och idrottshögskolan	Medicin och hälsovetenskap	Hälsovetenskap	Idrottsvetenskap	Idrottsvetenskap	Idrottsvetenskap
Högskolan Dalarna	Medicin och hälsovetenskap	Hälsovetenskap	Omvårdnad	Vårdvetenskap	Hälsa välfärd med inriktning evidensbaserad praktik
	Naturvetenskap	Data- och informationsvetenskap	Annan data- och informationsvetenskap	Mikrodataanalys	Mikrodataanalys
	Samhällsvetenskap	Utbildningsvetenskap	Pedagogiskt arbete	Pedagogiskt arbete	Pedagogiskt arbete
Högskolan i Borås	Humaniora och konst	Konst	Design	Design	Textil och mode
	Medicin och hälsovetenskap	Hälsovetenskap	Omvårdnad	Vårdvetenskap	Människan i vården
	Samhällsvetenskap	Medie- och kommunikationsvetenskap	Biblioteks- och informationsvetenskap	Biblioteks- och informationsvetenskap	Bibliotek och informationsvetenskap
	Teknik	Kemiteknik	Kemiska processer	Resursåtervinning	Resursåtervinning
		Materialteknik	Textil-, gummi- och polymermaterial	Textil materialteknik	Textil och mode
Högskolan i Gävle	Medicin och hälsovetenskap	Hälsovetenskap	Arbetsmedicin och miljömedicin	Arbetshälsovetenskap Vårdvetenskap	Hälsosfrämjande arbetsliv Hälsosfrämjande arbetsliv
	Naturvetenskap	Geovetenskap och miljövetenskap	Annan geovetenskap och miljövetenskap	Geospatial informationsvetenskap	Byggd miljö Byggd miljö
	Samhällsvetenskap	Psykologi	Tillämpad psykologi	Miljöpsykologi	Byggd miljö
		Sociologi	Socialt arbete	Socialt arbete	Byggd miljö
	Teknik	Naturresursteknik	Energisystem	Energisystem Elektroteknik	Byggd miljö Byggd miljö
Högskolan i Halmstad	Medicin och hälsovetenskap	Hälsovetenskap	Omvårdnad	Hälsa livsstil	Hälsa och livsstil
	Samhällsvetenskap	Annan samhällsvetenskap	Övrig annan samhällsvetenskap	Innovationsvetenskap med inriktning företagsekonomi och industriell organisation	Innovationsvetenskap
		Medie- och kommunikationsvetenskap	Systemvetenskap, informationssystem och informatik med samhällsvetenskaplig inriktning	Informatik	Informationsteknologi
		Psykologi	Tillämpad psykologi	Hälsa livsstil	Hälsa och livsstil
	Teknik	Elektroteknik och elektronik	Annan elektroteknik och elektronik	Datateknik Signal- och systemteknik	Informationsteknologi Informationsteknologi
Högskolan i Skövde	Naturvetenskap	Data- och informationsvetenskap	Annan data- och informationsvetenskap	Informationsteknologi	Informationsteknologi
Högskolan Väst	Samhällsvetenskap	Medie- och kommunikationsvetenskap	Systemvetenskap, informationssystem och informatik med samhällsvetenskaplig inriktning	Informatik med inriktning mot arbetsintegrerat lärande	Arbetsintegrerat lärande
		Utbildningsvetenskap	Pedagogik	Informatik med inriktning mot arbetsintegrerat lärande Pedagogik med inriktning mot arbetsintegrerat lärande Arbetsintegrerat lärande	Arbetsintegrerat lärande Arbetsintegrerat lärande Arbetsintegrerat lärande
	Teknik	Maskinteknik	Produktionsteknik, arbetsvetenskap och ergonomi	Produktionsteknik	Produktionsteknik
	Medicin och hälsovetenskap	Annan medicin och hälsovetenskap	Övrig annan medicin och hälsovetenskap	Fysioterapi Folkhälsovetenskap Vårdvetenskap	Hälsa och välfärd Hälsa och välfärd Hälsa och välfärd
	Naturvetenskap	Data- och informationsvetenskap	Datavetenskap	Datavetenskap	Inbyggda system
	Samhällsvetenskap	Annan samhällsvetenskap	Arbetslivsstudier	Arbetslivsvetenskap	Hälsa och välfärd
		Sociologi	Socialt arbete	Socialt arbete	Hälsa och välfärd
		Utbildningsvetenskap	Didaktik	Didaktik	Didaktik
	Teknik	Elektroteknik och elektronik	Annan elektroteknik och elektronik	Elektronik	Inbyggda system

		Maskinteknik	Annat maskinteknik	Innovation och design	Innovation och produktrealisering
			Produktionsteknik, arbetsvetenskap och ergonomi	Industriell ekonomi och organisation	Industriell ekonomi och organisation, arbetsliv och styrning
		Naturresursteknik	Annat naturresursteknik	Energi och miljöteknik	Miljö- energi och resursoptimering
Stiftelsen Högskolan i Jönköping	Teknik	Maskinteknik	Annat maskinteknik	Maskinkonstruktion	Produktionsteknik
			Produktionsteknik, arbetsvetenskap och ergonomi	Produktionssystem	Produktionsteknik
		Materialteknik	Metallurgi och metalliska material	Material och tillverkningsprocesser	Produktionsteknik
Stockholms konstnärliga högskola	Humaniora och konst	Konst	Bildkonst	Performativa och mediala praktiker	Konstnärliga praktiker
			Musik	Performativa och mediala praktiker	Konstnärliga praktiker
			Scenkonst	Performativa och mediala praktiker	Konstnärliga praktiker
Södertörns högskola	Humaniora och konst	Annat humaniora	Etnologi	Etnologi	Historiska studier
			Övrigt annat humaniora	Estetik Den praktiska kunskapens teori	Kritisk kulturteori Kritisk kulturteori
		Filosofi, etik och religion	Filosofi	Filosofi	Kritisk kulturteori
			Idé- och lärdoms historia	Idéhistoria	Historiska studier
			Religionsvetenskap	Religionsvetenskap	Historiska studier
		Historia och arkeologi	Arkeologi	Arkeologi	Historiska studier
			Historia	Historia	Historiska studier
		Konst	Konstvetenskap	Konstvetenskap	Kritisk kulturteori
		Språk och litteratur	Litteraturvetenskap	Litteraturvetenskap	Kritisk kulturteori
	Naturvetenskap	Geovetenskap och miljövetenskap	Miljövetenskap	Miljövetenskap	Miljövetenskapliga studier
	Samhällsvetenskap	Annat samhällsvetenskap	Genusstudier	Genusvetenskap	Kritisk kulturteori
		Ekonomi och näringsliv	Företagsekonomi	Företagsekonomi	Politik, ekonomi och samhällets organisering
		Medie- och kommunikationsvetenskap	Medievetenskap	Medie- och kommunikationsvetenskap	Kritisk kulturteori
		Sociologi	Sociologi (exklusive socialt arbete, socialpsykologi och socialantropologi)	Sociologi	Politik, ekonomi och samhällets organisering
			Socialt arbete	Socialt arbete	Politik, ekonomi och samhällets organisering
		Statsvetenskap	Statsvetenskap (exklusive studier av offentlig förvaltning och globaliseringsstudier)	Statsvetenskap	Politik, ekonomi och samhällets organisering
		Utbildningsvetenskap	Pedagogik	Pedagogik	Utbildningsvetenskapliga studier
				Svenska	Utbildningsvetenskapliga studier

Pågående och nedlagda ämnen

Vid ansökan om examenstillstånd för ett område ska lärosätena vid ansökningstillfället ange vilket eller vilka ämnen för utbildning på forskarnivå som lärosätena kommer att anordna utbildning inom initialt. Lärosätenas angivelser av forskarutbildningsämnena syftar till att ge underlag för en bedömning av hur lärosätet avser att konkret hantera det sökta examenstillståndet. Vi har hämtat in information om hur många ämnen som är inrättade och pågående samt hur många ämnen som lagts ned. Detta redovisas i bilaga 1.

Pågående ämnen: Vanligast med 1–2 ämnen per område

Antalet pågående ämnen inom varje område varierar mellan 1 ämne till som mest 8 ämnen. Två tredjedelar av områdena har 1–2 inrättade ämnen. En tredjedel av områdena har 3 eller fler inrättade ämnen. Inom den sistnämnda kategorin finns ett fåtal områden där antalet ämnen är 5 eller fler.

Nedlagda ämnen: Få ämnen har lagts ned

Överlag är de inrättade ämnena stabila över tid, vilket innebär att ämnena när de en gång inrättats i de flesta fall finns kvar över tidsperioden. Av de 17 lärosäten som besvarat enkäten anger dock 5 att de valt att lägga ned ett eller flera ämnen. Dessutom har ett lärosäte fått ett ämne indraget som följd av UKÄ:s utvärdering av ämnen på forskarnivå.

Skälen för nedläggning är varierande. En nedläggning av ett ämne visar sig vid en närmare läsning inte alltid innebära att ämnets innehåll försvunnit från lärosätet. Ett exempel på det är att ett ämne visserligen formellt lagts ned, men samtidigt har ämnet integrerats i annat ämne som på så sätt har breddats. Ett annat lärosäte beskriver att en inriktning lagts ned och att ämnet som innehöll inriktningen därmed har lagts ned, men att ett motsvarande ämne har inrättats utan den specifika inriktningen. I något fall rör det sig bakom en nedläggning enbart en förändring i ämnets namn, inte ämnets innehåll. Ett lärosäte beskriver en nedläggning av ett ämne som att ämnet i egentlig mening inte hade satts igång.

Dessa varianter av nedläggningar innebär omstruktureringar av ämnen. Det innebär att av tolv nedläggningar ”på papperet” är det bara ett fåtal som har avvecklat innehållet i ämnet.

Antal doktorander

Doktorander som antas till forskarutbildning vid något av de lärosäten som har tillstånd för ett område utgör cirka *fem procent* av det totala antalet doktorandnybörjare (164 nybörjare vid högskolor med avgränsade tillstånd respektive 3 100 nybörjare i riket totalt⁷).

För att ta reda på hur de beviljade områdena används i nuläget ställde vi frågan: *Hur många doktorander finns vid de inrättade ämnena i dagsläget?* Värt att notera är att svaret på frågan påverkas till viss del av hur länge ett område har funnits; ett antal ämnen har fått de tillstånd som de bygger på relativt nyligen. För andra områden/ämnena har uppbyggnaden av forskarutbildningsmiljön och tillhörande rekrytering av doktorander pågått i drygt tio år. I några fall går det ännu längre tillbaka, eftersom några av högskolorna har haft ett vetenskapsområde eller doktorander i samverkan med andra lärosäten med tillstånd.

En ytterligare faktor som försvårar jämförelser är att ämnen kan inrättas senare än när lärosätet har fått tillståndet, eftersom lärosätena i och med tillståndet har rätt att inrätta ämnen som faller inom området utöver de som angavs i ansökan.

En första observation av nuläget är att de flesta forskningsområden visar på miljöer med cirka 10–20 doktorander. Det framgår av bilaga 2. Det är ovanligt med mycket små miljöer (färre än 5 doktorander). De få exempel på dessa finns inom teologi (Enskilda högskolan Stockholm som är relativt nystartat), humaniora vid ett lärosäte (Södertörns högskola) och inom ett ämne (vårdvetenskap) som inrättats helt nyligen vid Högskolan i Kristianstad. Att de minsta miljöerna är inom humaniora och teologi stämmer överens med den nationella bilden över storlek på doktorandmiljöer inom olika forskningsämnesområden.

I övrigt finns en fördelning av doktorander över ämnen på ett sätt som liknar den nationella bilden av fördelningen av doktorander över forskningsämnesområden. Här bör sägas att några områden med grundläggande forskning som inriktning inom medicin eller naturvetenskap ännu inte fått examenstillstånd inom ett område på forskarnivå. Dessa områden finns traditionellt vid de större universiteten, men också vid några nyare universitet.

Ämnen med flest doktorander finns inom teknik, och i särklass flest doktorander har ämnen som rör datavetenskap, programmering och angränsade ämnen. Men här finns även flera andra ämnen inom tillämpad teknik som produktionsteknik och miljöteknik. Dessa två grupper av ämnen finns vid flera av de lärosäten som har beviljade tillstånd och ett par av lärosätena kan sägas ha en utpräglad teknikprofil.

⁷ Siffrorna avser 2019.

Stora miljöer sett till antal doktorander finns också inom hälsovetenskap, och här ingår exempelvis ämnen som vårdvetenskap. Mindre vanliga och också med färre doktorander är ämnen som räknas till humaniora. Forskarutbildningar inom konst eller design finns vid få lärosäten. Dock är miljöerna inom konst och design större än de inom humaniora vilket förmodligen har att göra med att de ger en konstnärlig examen på forskarnivå, något som är relativt ovanligt i det svenska högskolelandskapet.

Avhandlingar

Uppgifter som rör avhandlingar handlar om det totala antalet producerade avhandlingar oberoende av hur länge högskolan haft tillståndet. För de tre–fyra senaste årens beviljade tillstånd saknas av naturliga skäl avhandlingar.

Uppgifterna från lärosätena som finns i bilaga 2 visar att antalet avhandlingar liksom antalet doktorander varierar med forskningsområde och med hur länge ett lärosäte haft tillstånd. Räkna vi med områden som beviljades före 2016 uppgår antalet avhandlingar till 660. Noterbart är att ett lärosäte (Mälardalens högskola) står för 36 procent av det totala antalet avhandlingar. Även Blekinge tekniska högskola har ett stort antal avhandlingar: 105 stycken eller 16 procent. Lärosäten som hade vetenskapsområde innan reformen med forskningsområde står alltså för drygt hälften (52 procent) av samtliga avhandlingar.

Inom samtliga områden som beviljades före 2016 har det producerats avhandlingar. På ämnesnivå finns några ämnen som ännu inte frambringat avhandlingar. Dessa tillhör nästan uteslutande kategorin humanioraämnen, som också traditionellt har längre genomsnittlig tid mellan antagning och disputation.

Har examenstillståndet bidragit till lärosätets profilering?

Samtliga lärosäten har svarat ja på frågan om examenstillståndet/examenstillstånden har bidragit till lärosätets profilering. På frågan om på vilket sätt examenstillståndet har lett till profilering nämner lärosätena ett eller flera resultat inom ett antal områden: strategiska beslut, finansiering, rekryteringar och ökad attraktivitet, ökad samverkan samt fler publiceringar. Områdenas betydelse förefaller variera något mellan de olika lärosätena. Samtliga områden hänger naturligtvis ihop och det ena ger det andra i en positiv spiral.

Strategiska satsningar

Samtliga lärosäten nämner att profileringen har inneburit att lärosätet gjort olika större strategiska satsningar. Profileringen blir en del av

lärosätenas långsiktiga planering och har lett till nya strategier och styrdokument. Det rör sig om lärosätets möjlighet att bygga mer kompletta miljöer, utveckla forskarskolor, starta fler utbildningar på alla nivåer och forskning som är kopplad till dem. Ett par lärosäten nämner att de har bildat egna institutioner, andra att det har lett till omorganisationer av miljöerna. Ett lärosäte som svarat ja på att examenstillstånden lett till profilering skriver att det inte är ett nischat lärosäte med profil mot ett eller några få områden. Lärosätet arbetar i stället mot att bli ett bredduniversitet, med tonvikt på bred humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning och utbildning samt miljövetenskap.

Finansiering

Samtliga lärosäten pekar på att profileringen har lett till ökade externa forskningsanslag, men även interna strategiska medel. Fyra lärosäten nämner att de till följd av examenstillståndet blivit en KK-miljö (dvs. fått finansiering av Stiftelsen för kunskaps- och kompetensutveckling).

Rekrytering och attraktivitet

En tydlig effekt av profileringen är möjligheten att rekrytera forskare, men även disputerade lärare. Flera lärosäten menar att de har kunnat rekrytera nyckelkompetenser inom områdena som annars inte hade varit möjligt. Ett par lärosäten menar att det även har lett till möjligheten att bättre ta tillvara på befintlig personal. På ett lärosäte har profileringen bidragit till en fördubbling av personalen. Generellt menar lärosätena att profileringen leder till en ökad attraktivitet, inte bara för ny personal utan även för fler studenter. Profileringen har även bidragit till att utbildningarnas kvalitet (på grundnivå och avancerad nivå) har förbättrats enligt ett par lärosäten.

Samverkan

Profileringen har lett till ökad samverkan på flera nivåer: Nationell samverkan har ökat med exempelvis andra lärosäten och olika regionala aktörer, som regionala utbildningsanordnare, olika forskningsverksamheter för regional utveckling och innovation men även aktörer inom näringslivet. Tre lärosäten nämner att de har etablerat strategiska partnerskap med större företag. Ett lärosäte nämner ökad samverkan med större konferenser. Ett par lärosäten uppger att den internationella samverkan har ökat till följd av profileringen.

Publiceringar

Flera lärosäten nämner ett ökat antal avhandlingar och publiceringar som en effekt av profileringen. Fyra lärosäten har dock ännu inte publicerat några avhandlingar. Det finns även enstaka lärosäten med många avhandlingar på grund av att man hade doktorander verksamma vid lärosätet redan innan man fick examenstillståndet.

Är områdets benämning och omfattning ändamålsenlig?

Samtliga lärosäten har svarat ja på frågan om områdets benämning och omfattning är ändamålsenlig. För ett antal områden gäller att tillstånden getts under de senaste åren, vilket innebär att det kan vara svårt för lärosätena att bedöma hur tillståndet fungerar i praktiken, med tanke på den korta tidsrymden det varit i bruk. Två tredjedelar av tillstånden har dock beviljats de inledande åren 2010–2012, vilket gör att det finns erfarenheter att redovisa.

Även om samtliga lärosäten överlag är positiva har några lyft fram några frågor om områdena som är intressanta i sammanhanget. Ett lärosäte pekar på det inte varit optimalt att använda samma benämning och definition för forskarutbildningsämnet som för området och därmed för den forskarutbildning som bedrivs inom området. Lärosätet anser att det begränsar eventuella framtida behov av att inrätta ytterligare forskarutbildningsämnen inom ramen för tillståndet.

En annan sak som lyfts fram är att även om området anses ha en benämning och omfattning som i huvudsak är ändamålsenlig, så återspeglar benämningen inte helt områdets fulla bredd i dagsläget. Det leder ibland till tolkningsproblem om vad som ryms inom området. Detta arbete har, skriver lärosätet, resulterat i att man upprättat kvalitetssäkrande rutiner för att inrätta nya ämnen för utbildning på forskarnivå inom områdena. Enligt lärosätet medför det att man på ett ansvarsfullt sätt kan förvalta områdena och samtidigt möjliggöra ämnesutveckling och dynamisk profilering av lärosätet.

Avser lärosätet att ansöka om fler examenstillstånd på forskarnivå?

Antalet områden per lärosäte varierar mellan ett område till som mest sex områden. Vilka tillstånd varje lärosäte har framgår av tabell 2. Ungefär två tredjedelar av lärosätena har ett eller två områden. Av de 17 lärosätena som deltog i undersökningen svarar 7 lärosäten att de har mer eller mindre långt gångna planer på att ansöka om ytterligare ett område för forskarutbildning.

Avser lärosätet att inrätta fler ämnen inom sina tillstånd?

Inget av lärosätena anger att de har tagit beslut om att inrätta ett eller flera nya forskarutbildningsämnen inom sina områden. Ungefär hälften anger att olika former av diskussioner och översyner pågår i anslutning till frågan, och att det på några års sikt kan komma att inrättas nya ämnen.

Hälften av lärosätena har för närvarande inte några planer på att inrätta fler forskarutbildningsämnen inom sina områden.

Utvärderingar

Utvärdering av utbildning på forskarnivå ingår som en del av UKÄ:s utbildningsutvärderingar som är en av fyra granskningskomponenter inom det nationella systemet för kvalitetssäkring av högre utbildning. Mellan 2017 och 2022 kommer UKÄ att granska kvaliteten på ett urval av forskarutbildningar.

Alla utbildningar inom utvalda forskningsämnen utvärderas för att ge en nationell lägesbild. Tyngdpunkten i utbildningsutvärderingarna ligger på faktiska förhållanden och resultat, det vill säga hur utbildningen uppfyller kraven i tillämplig lag och förordning.

Utbildningsutvärderingarna fokuserar på hur utbildningen säkerställer att doktoranderna får goda förutsättningar att nå målen i examensordningen, och på hur lärosätet säkerställer att doktoranderna har uppnått examensmålen när examen utfärdas. Lärosätena ska dessutom beskriva och värdera hur väl uppföljnings-, åtgärds- och återkopplingsrutinerna på ett systematiskt sätt bidrar till att säkra och utveckla den granskade utbildningen.

17 utbildningar utvärderade

En genomgång av genomförda utvärderingar till och med 2020 visar att 17 utbildningar som befanns vara inom de beviljade områdena ovan har utvärderats under perioden 2016–2020. Tabell 4 visar vilka utbildningarna är och vilket omdöme utbildningarna har fått.

Tabell 4. Resultatet av UKÄ:s utvärderingar för utbildningar inom områden med examenstillstånd, 2016–2020.

Lärosäte	Område	Utbildning	Omdöme	Omdöme efter uppföljning
Blekinge tekniska högskola	IT med tillämpningar	Datavetenskap	Ifrågasatt kvalitet	Hög kvalitet
Högskolan Borås	Textil och mode	Textil materialteknik	Ifrågasatt kvalitet	Hög kvalitet
Högskolan Borås	Textil och mode	Design	Hög kvalitet	
Högskolan i Halmstad	Hälsa och livsstil	Hälsa och livsstil, inriktning idrottspsykologi	Ifrågasatt kvalitet	Utbildning nedlagd
Högskolan i Gävle	Byggd miljö	Miljöpsykologi	Hög kvalitet	
Högskolan i Gävle	Byggd miljö	Energisystem	Hög kvalitet	
Högskolan Väst	Arbetsintegrerat lärande	Informatik med inriktning mot arbetsintegrerat lärande	Hög kvalitet	
Högskolan Väst	Arbetsintegrerat lärande	Pedagogik med inriktning mot arbetsintegrerat lärande	Hög kvalitet	
Högskolan Väst	Produktionsteknik	Produktionsteknik	Hög kvalitet	
Mälardalens högskola	Inbyggda system	Datavetenskap	Hög kvalitet	
Stiftelsen Högskolan i Jönköping	Humanistiskt-samhällsvetenskapligt vetenskapsområde	Pedagogik	Hög kvalitet	
Stiftelsen Högskolan i Jönköping	Humanistiskt-samhällsvetenskapligt vetenskapsområde	Nationalekonomi	Hög kvalitet	
Stiftelsen Högskolan i Jönköping	Industriell produktionsframtagning	Produktionssystem	Hög kvalitet	
Södertörns högskola	Politik, ekonomi och samhällets organisering	Nationalekonomi	Ifrågasatt kvalitet	Indraget examenstillstånd
Södertörns högskola	Historiska studier	Historia	Hög kvalitet	
Södertörns högskola	Kritisk kulturteori	Konstvetenskap	Hög kvalitet	
Södertörns högskola	Kritisk kulturteori	Litteraturvetenskap	Hög kvalitet	

Om vi ser till den totala mängden utbildningar som ges vid dessa lärosäten (85 utbildningar) har cirka 18 procent utvärderats. Av de 17 utbildningarna i tabell 4 har 13 fått omdömet Hög kvalitet i den första granskningen och 2 utbildningar har fått Hög kvalitet efter åtgärder som granskats vid uppföljning. Av återstående två utbildningar har en lagts ned och en har fått indraget examenstillstånd.

23 procent har fått ifrågasatt kvalitet

Av den *totala mängden* utbildningar (123) som hittills har utvärderats på forskarnivå har 23 procent (29) fått omdömet Ifrågasatt kvalitet vid den första granskningen. Detta kan jämföras med ovanstående siffror för

utbildningar inom områden med tillstånd, som också är 23 procent, eller 4 utbildning av totalt 17 utvärderade. Även när det gäller andelen nedlagda utbildningar i samband med uppföljning av ifrågasatta utbildningar är siffrorna likartade, cirka 5 procent. För utbildningar som fått indraget examenstillstånd rör det sig om en utbildning i både den totala mängden utvärderade utbildningar och de med tillstånd inom ett område (samma utbildning).

Eftersom siffrorna för utbildningar med examenstillstånd inom ett område bygger på ett mindre antal utbildningar (17 utbildningar jämfört med 123 utbildningar i den totala mängden) får tillfälligheter större betydelse för resultatet av dessa i UKÄ:s utvärderingar. Det finns förklaringar till varför inte fler utbildningar inom områdena med examenstillstånd har utvärderats. Dels har några av lärosätena relativt nyligen fått sina tillstånd. Det gäller t.ex. Enskilda högskolan Stockholm, Försvarshögskolan och Högskolan i Kristianstad. Dels har utvärderingar av utbildningar inom medicin och hälsovetenskap skjutits upp på grund av den pågående pandemin (covid-19). Inom det sistnämnda ämnesområdet finns 7 beviljade tillstånd.

Avslutande diskussion

I denna rapport har strävan varit att ge en lägesbild av omfattningen av examenstillstånd efter reformen från 2010 då det blev möjligt för högskolor som inte är universitet samt enskilda utbildningsanordnare att ansöka om examenstillstånd för forskarutbildning inom ett avgränsat område. Antalet ansökningar om tillstånd har varierat över tid. Ansökningar om områdestillstånd har varit relativt få de senaste fem åren med enstaka ansökningar per år. Tendensen med avtagande antal ansökningar har dock brutits nyligen. Till UKÄ har det innevarande år under våren (2021) inkommit tre ansökningar till UKÄ. I enkätsvaren som redovisats ovan anger ytterligare fyra lärosäten att de planerar att ansöka om nya områdestillstånd. Eftersom vi rör oss med små tal generellt vad gäller ansökningar per år är det svårt i nuläget att uttala sig om variationen har någon mer strukturell orsak (exempelvis förändringar av politikens inriktning) eller mer än en funktion av ett antal mer eller mindre slumpmässiga faktorer.

Områdenas benämning har i del ansökningar varit en stöttesten. Att formulera en kort, kärnfull beskrivning av området som både fångar innehållet i forskningsmiljön, och är gångbar i kommunikationen med intressenter är en grannliga uppgift. Dessutom finns ambitionen att områdesnamnet ska hålla över tid och att det i vissa fall också ska visa på en profilering. Över tid har kraven på områdenas benämning spridits. Yttranden över ansökningar publiceras regelbundet och UKÄ:s och bedömarens krav blir därför allmänt kända bland ansökande lärosäten. Via yttrandena kan ansökande lärosäte också få feedback om områdets benämning av någon anledning inte uppfyller de uppställda kraven i UKÄ:s vägledningar, som utgår från lag och förordning. Detta resulterar ibland i en ny ansökan med ett oförändrat innehåll men med en ny benämning på området. UKÄ har hittills fått enstaka förfrågningar om namnbyte för området. Det rör sig då vanligen om att områdets namn var aktuellt för ett tiotal år sedan men att terminologin sedan dess förändrats. UKÄ gör då efter en ny ansökan en prövning av om namnbytet är rimligt.

Reformen om profilering hade sitt fokus på forskning och forskarutbildning. Det var forskarutbildning och till den hörande forskning som skulle ges en tydlig profil genom avgränsade forskningsområden. En fråga som kan ställas är hur relationen är mellan profilerade forskarutbildningar och lärosätenas utbildningar på grund- och avancerad nivå. Praxis vid UKÄ:s bedömningar av lärosätenas ansökningar har varit att se hur det ansökta området relaterar till lärosätets utbildningar på grund- och avancerad nivå. En bedömningsgrund handlar explicit om att lärosätet ska beskriva hur området förhåller sig till de utbildningar på grundnivå och avancerad

nivå som bedrivs vid lärosätet. Det kan därför sägas att det finns en inbyggd spärr mot områden/forskarutbildningar som är alltför skilda från lärosätets övriga verksamhet.

Med några undantag präglas de inrättade forskarutbildningsämnena av stabilitet över tid, vilket innebär att de ämnen som inrättats finns kvar över tidsperioden. UKÄ har tidigare redovisat de utmaningar som lärosätena ställs inför i forskarutbildningsmiljöer med få doktorander inom forskarutbildningsämnet⁸. Vid ansökan om examenstillstånd anger lärosätet det ämne eller de ämnen (minst ett) som man initialt avser att inrätta vid bifall av ansökan. Dessa ämnen bedöms också som en del av ansökan. Denna procedur innebär att mycket små miljöer med enstaka doktorander oftast inte bedöms motsvara kraven på en forskarutbildningsmiljö och leder till att ansökan avslås. När väl lärosätet beviljats tillstånd för ett område kan lärosätet inrätta ämnen som faller inom området. Här finns inte samma kontroll av forskarutbildningsmiljön storlek. Förfarandet kan säga vara tillitsbaserat; tanken är att lärosätet endast inrättar nya ämnen inom vilka det kan bedrivas forskarutbildning som uppfyller gängse kvalitetskrav.

Ämnen med flest doktorander finns inom teknik och i särklass flest doktorander har ämnen som rör datavetenskap, programmering och till dessa angränsade ämnen. Men även flera andra ämnen inom tillämpad teknik som produktionsteknik och miljöteknik återfinns här. Ämnena antyder att det finns en samverkan med omgivande samhälle och industrier. Stora miljöer sett till antal doktorander finns också inom hälsovetenskap, där ämnet vårdvetenskap är det största. Här finns en naturlig koppling till landets vårdutbildningar, t.ex. sjuksköterskeutbildningen. Genom forskarutbildning inom omvårdad eller vårdvetenskap förstärks grundutbildningens forskningsanknytning, något som ofta åberopas i ansökningar.

Inrättade forskarutbildningsämnena spänner över ett vitt fält av ämnesområden. Ett större inslag av tillämpad forskning och tvärvetenskaplig forskning inom områdestillstånden innebär förstås mindre inslag av ren grundforskning. Därmed inte sagt att grundforskning helt saknas, men den har mindre omfattning än vid universiteten. Vi har sett att ämnen som traditionellt hör till det som brukar benämnas grundvetenskaper inom medicin, naturvetenskap och teknik (medicinsk vetenskap, fysik, kemi, biologi, matematik etc.) helt saknas inom de områden som redovisats här. Inom ämnesområdet samhällsvetenskap finns inte, med några undantag, forskarutbildningar inom juridik, statsvetenskap och ekonomi. Lantbruksvetenskap och veterinärmedicin finns inte som ämnen bland de områden som beviljats tillstånd. Områden inom humaniora och konst visst vid ett fåtal lärosäten. De traditionella grundvetenskaperna, åtminstone inom teknik,

⁸ *Små forskarutbildningsmiljöer. Utmaningar och framgångsfaktorer.* Utgiven av Universitetskanslersämbetet 2019.

naturvetenskap och medicin kräver ofta avancerad teknisk utrustning och tillgång till laboratorier. Detta är förenat med stora investeringskostnader och med ett examenstillstånd följer inte per automatik ökade ekonomiska resurser. Det finns också en konkurrenssituation där lärosätena (inklusive universiteten) konkurrerar om forskarstuderande. För högskolor som inte är universitet handlar profileringen också delvis om möjligheten att attrahera doktorander. Ett sätt att åstadkomma det är att inrätta ämnen som inte finns vid en stor mängd av de andra lärosätena. Ett annat sätt är att inrätta ämnen som anknyter till de utbildningar som man redan har på grund- och avancerad nivå. Forskarutbildningen blir då ett sätt att rekrytera doktorander från studenterna vid det egna lärosätet.

Antalet utbildningar inom ramen för områdestillstånd som hittills utvärderats är relativt få, eftersom några tillstånd är relativt nya samt att utbildningar inom medicin och hälsovetenskap skjutits upp på grund av covid-19. För att jämförelsen med utbildningsutbudet totalt ska bli mer tillförlitlig, skulle ett större antal utbildningar som ges inom ramen för områdestillstånd behöva utvärderas.

De tillstånd som getts för konstnärlig doktorsexamen är mycket få, endast fyra. Dessa tillstånd har inte berörts specifikt i denna rapport då syftet har varit att ge en övergripande bild av tillstånd i allmänhet. Två av dessa tillstånd (vid Lunds och Göteborgs universitet) är heller inte av samma intresse för diskussionen om profilering vid högskolorna. Högskolan i Borås och Stockholms Konstnärliga högskola är de övriga två lärosäten som har ett tillstånd vardera för *konstnärlig* doktorsexamen inom ett område. En bredare översikt av utvärdering av konstnärliga utbildningar har nyligen gjorts av UKÄ⁹.

⁹ Utvärdering av konstnärliga utbildningar. En översikt av resultat och erfarenheter. Rapport 2021:6. Utgiven av Universitetskanslersämbetet 2021.

Bilaga 1. Områden, inrättade ämnen, pågående ämnen och nedlagda ämnen per lärosäte. Antal.

Lärosäte	Antal områden och år när området beslutades	Inrättade ämnen	Pågående ämnen	Nedlagda ämnen	Sammanlagda ämnen
Blekinge tekniska högskola	It med tillämpningar (2010) Planering och management (2010)	17	11	2 ¹⁰	4
Enskilda högskolan Stockholm	Teologi/Religionskunskap (2016)	4	4	0	0
Ersta Sköndal Bräcke högskola	Människan i välfärdssamhället (2014)	2	2	0	0
Försvarshögskolan	Försvar, krishantering, säkerhet (2017)	2	2	0	0
Gymnastik- och idrottshögskolan	Idrott, fysisk aktivitet och hälsa (2010)	1	1	0	0
Högskolan Borås	Bibliotek och informationsvetenskap (2010) Människan i vården (2016) Resursåtervinning (2010) Textil och mode (konstnärlig) (2010) Textil och mode (2010)	7	7	0	0
Högskolan Dalarna	Pedagogiskt arbete (2017) Mikrodataanalys (2012) Hälsa välfärd/ evidensbaserad praktik (2017)	3	3	0	0
Högskolan i Halmstad	Informationsteknologi (2010) Hälsa och livsstil (2013) Innovationsvetenskap (2010)	6	5	1	0
Högskolan i Gävle	Byggd miljö (2010) Hälsofrämjande arbetsliv (2012)	10	10	0 ¹¹	0
Högskolan i Skövde	Informationsteknologi (2010)	1	1	0	0
Högskolan i Kristianstad	Pedagogiskt arbete (2019) Personcentrerad för hälsa och välbefinnande (2019)	2	2	0	0
Högskolan Väst	Produktionsteknik (2011) Arbetsintegrerat lärande (2011)	5	4	1	0
Mälardalens högskola	Inbyggda system (2010) Innovation och produktrealisering (2010) Industriell ekonomi och organisation (2010)	12	12	0 ¹²	0

¹⁰ Fyra ämnen vid Blekinge tekniska högskola har också slagits samman med andra ämnen.

¹¹ Två ämnen kommer att avvecklas.

¹² Ett ämne kommer att avvecklas när den sista doktoranden är klar.

	Hälsa och välfärd (2011) Didaktik (2010) Miljö-, energi- och resursoptimering (2010)				
Stiftelsen Högskolan i Jönköping ¹³	Industriell produktionsframtagning (2010)	3	3	0	0
Stockholms konstnärliga högskola	Konstnärliga praktiker (konstnärlig) (2016)	1	1	0	0
Sophiahemmet högskola	Människan i sjukdom, vård och hälsa (2017)	1	1	0	0
Södertörns högskola	Historiska studier (2010) Politik, ekonomi och samhällets organisering (PESO) (2010) Miljövetenskapliga studier (2010) Kritisk kulturteori (2010) Utbildningsvetenskapliga studier (2017)	20	19	1	0
Summa:	38	97	88	5	4

¹³ Stiftelsen Högskolan i Jönköping har också humanistiskt-samhällsvetenskapligt vetenskapsområde kvar sedan tiden före reformen. Detta ingår därför inte i redovisningen i den här rapporten som enbart berör de nya områdena från och med 2010.

Bilaga 2. Antal aktiva doktorander och antal avhandlingar vid lärosätena per forskarutbildningsämne.

Lärosäte	Område	Pågående ämnen	Antal doktorander 2020	Antal avhandlingar 2010–2020
Blekinge tekniska högskola	IT med tillämpningar (2010)	Datavetenskap	19	21
	IT med tillämpningar	Programvaruteknik	19	18
	IT med tillämpningar	Maskinteknik	12	8
	IT med tillämpningar	Tillämpad hälsoteknik	8	8
	IT med tillämpningar	Tillämpad signalbehandling	8	13
	IT med tillämpningar	Telekommunikationssystem	4	12
	IT med tillämpningar	Matematik med tillämpningar	2	2
	IT med tillämpningar	Systemteknik	10	0
	Planering och management (2010)	Fysisk planering	2	2
	Planering och management	Industriell ekonomi och management	10	9
	Planering och management	Strategisk hållbar utveckling	8	6
Enskilda högskolan Stockholm	Teologi/Religionsvetenskap (2016)	Praktisk teologi med kyrkohistoria	8	0
	Teologi/Religionsvetenskap	Bibelvetenskap	5	0
	Teologi/Religionsvetenskap	Systematisk teologi	3	0
	Teologi/Religionsvetenskap	Östkyrkliga studier	1	0
Ersta Sköndal Bräcke högskola	Människan i välfärdssamhället (2014)	Social välfärd med inriktning mot civilsamhället	16	3
	Människan i välfärdssamhället	Palliativ vård	8	5
Försvvarshögskolan	Försvvar, krishantering, säkerhet (2017)	Krigsvetenskap	11	0
	Försvvar, krishantering, säkerhet	Statsvetenskap med inriktning krishantering och säkerhet	4	0
Gymnastik- och idrottshögskolan	Idrott, fysisk aktivitet och hälsa (2010)	Idrottsvetenskap	25	17
Högskolan Borås	Bibliotek och informationsvetenskap (2010)	Bibliotek och informationsvetenskap	15	15
	Människan i vården	Vårdvetenskap	15	5
	Resursåtervinning (2010)	Resursåtervinning	24	28
	Textil och mode (konstnärligt) (2010)	Design	10	13
	Textil och mode (konstnärligt)	Textil materialteknik	9	11
Högskolan Dalarna	Pedagogiskt arbete (2017)	Pedagogiskt arbete	24	1
	Mikrodataanalys (2012)	Mikrodataanalys	14	10
	Hälsa välfärd med inriktning evidensbaserad praktik (2017)	Vårdvetenskap	20	2
Högskolan i Halmstad	Informationsteknologi (2010)	Signal- och systemteknik	15	7
		Informatik	4	1
		Datateknik	9	16
	Innovationsvetenskap (2010)	Innovationsvetenskap	18	12
	Hälsa och livsstil (2013)	Hälsa livsstil	13	0 ¹⁴
Högskolan i Gävle	Byggd miljö (2010)	Elektroteknik	6	0
	Byggd miljö	Energisystem	26	5
	Byggd miljö	Geospatial informationsvetenskap	9	3
	Byggd miljö	Inomhusmiljö	2	0
	Byggd miljö	Miljövetenskap	9	2
	Byggd miljö	Miljöpsykologi	6	4
	Hälsofrämjande arbetsliv (2012)	Arbetshälsovetenskap	7	2
	Hälsofrämjande arbetsliv	Socialt arbete	11	0
	Hälsofrämjande arbetsliv	Vårdvetenskap	9	0
	Hälsofrämjande arbetsliv och Byggd miljö	Industriell ekonomi	4	0

¹⁴ Högskolan i Halmstad hade fram till 2018 ämnet Hälsa och livsstil med inriktning omvårdnad, handikappvetenskap och idrottspsykologi där man har 5 avhandlingar.

Högskolan i Skövde	Informationsteknologi (2010)	Informationsteknologi	40	35
Högskolan i Kristianstad	Pedagogiskt arbete (2019)	Pedagogiskt arbete	6	0
	Personcentrerad för hälsa och välbefinnande (2019)	Vårdvetenskap	1	0
Högskolan Väst	Produktionsteknik (2011)	Produktionsteknik	27	28
	Arbetsintegrerat lärande (2011)	Informatik med inriktning mot arbetsintegrerat lärande	14	7
	Arbetsintegrerat lärande	Pedagogik med inriktning mot arbetsintegrerat lärande	12	7
	Arbetsintegrerat lärande	Arbetsintegrerat lärande	24	0
Mälardalens högskola	Inbyggda system (2010)	Datavetenskap	85	73
	Inbyggda system	Elektronik	12	8
	Innovation och produktrealisering (2010)	Innovation och design	28	34
	Industriell ekonomi och organisation, arbetsliv och styrning (2010)	Industriell ekonomi och organisation	19	31
	Miljö- energi och resursoptimering (2010)	Energi och miljöteknik	43	46
	Didaktik (2010)	Didaktik, NT-didaktik	25	19
	Hälsa och välfärd (2011)	Vårdvetenskap	13	16
	Hälsa och välfärd	Socialt arbete	6	3
	Hälsa och välfärd	Arbetslivsvetenskap	6	3
	Hälsa och välfärd	Fysioterapi	3	3
Hälsa och välfärd	Folkhälsovetenskap	3	3	
Sophiahemmet högskola	Människan i sjukdom, vård och hälsa (2017)	Vårdvetenskap	10	0
Stiftelsen Högskolan i Jönköping	Industriell produktionsframtagning (2010)	Material och tillverkningsprocesser	12	12
	Industriell produktionsframtagning	Maskinkonstruktion	10	3
	Industriell produktionsframtagning	Produktionssystem	21	3
Stockholms konstnärliga högskola	Konstnärliga praktiker (konstnärlig) (2016)	Performativa och mediala praktiker	19	7
Södertörns högskola	Miljövetenskapliga studier (2010)	Miljövetenskap	13	15
	Politik, ekonomi och samhällets organisering (2010)	Företagsekonomi	10	0
	Politik, ekonomi och samhällets organisering	Socialt arbete	2	0
	Politik, ekonomi och samhällets organisering	Sociologi	5	4
	Politik, ekonomi och samhällets organisering	Statsvetenskap	6	5
	Utbildningsvetenskapliga studier (2017)	Pedagogik	5	0
	Utbildningsvetenskapliga studier	Svenska	5	1
	Historiska studier (2010)	Arkeologi	3	2
	Historiska studier	Etnologi	5	4
	Historiska studier	Historia	6	7
	Historiska studier	Idéhistoria	4	1
	Historiska studier	Religionsvetenskap	5	2
	Kritisk kulturteori (2010)	Estetik	3	4
	Kritisk kulturteori	Filosofi	3	6
	Kritisk kulturteori	Genusvetenskap	5	1
	Kritisk kulturteori	Konstvetenskap	5	0
	Kritisk kulturteori	Litteraturvetenskap	4	0
	Kritisk kulturteori	Medie- och kommunikationsvetenskap	3	8
	Kritisk kulturteori	Den praktiska kunskapens teori	4	3

Bilaga 3. Enkät till lärosäten med områdestillstånd

Från vetenskapsområde till forskningsområde.

Frågor

Lärosäte:
Område/områden för tillstånd:

Besvara följande frågor

Område

- Är områdets benämning och omfattning ändamålsenlig? Om nej, varför inte?

Profilering

- Har examenstillståndet/en bidragit till lärosätets profilering?
- Om ja: På vilket sätt? (t ex, antalet forskningsanslag, nyrekryteringar, strategiska beslut/styrdokument, samarbeten)
- Om nej: Varför inte?
- Avser lärosätet att ansöka om fler examenstillstånd på forskarnivå? Inom vilket område? På vilket sätt skulle det bidra till högskolans profilering?
- Avser lärosätet att inrätta fler ämnen inom sina tillstånd? Vilka? När?

Frågor som besvaras i bifogat exceldokument

Forskarutbildningsämnena (ämnena).

- Vilka forskarutbildningsämnena (ämnena) är upprättade inom varje område under åren 2010-2020 (både det/de ni angett i ansökan samt ev. tillkommande ämnena)?
- Ange vilka ämnena som är pågående idag.
- Ange vilka ämnena som eventuellt har lagts ned? Varför?

Doktorander/storlek. Besvaras i bifogad exceltabell

- Hur många avhandlingar har examinerats inom varje ämne?
- Hur många doktorander finns vid vart och ett av de inrättade ämnena i dagsläget?

Universitetskanslersämbetet (UKÄ) ska bidra till att stärka den svenska högskolan och Sverige som kunskapssamhälle. Vi granskar kvaliteten på högskoleutbildningarna, vi analyserar och följer upp utvecklingen inom högskolan och vi bevakar studenternas rättssäkerhet.

uka.se

